

ÎNTRE REAL ȘI IDEAL. DIMITRIE CANTEMIR DESPRE LOCUL ROMÂNILOR ÎN EUROPA

Academician IOAN-AUREL POP
Academia Română
Centrul de Studii Transilvane

Ideile lui Cantemir despre statutul, rolul și locul poporului său între celelalte popoare sunt ilustrate cel mai bine în lucrările *Descriptio Moldaviae* sau *Descrierea Moldovei* (1716) și *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* (1716-1722) – cu variante în limbile latină și română –, dar și în lucrările propriu-zise de istorie universală și de filosofia istoriei (*Monarchiarum physica examinatio* și *Incrementorum et decrementorum Aulae Othomannicae sive Aliothmannicae Historiae*)¹.

Viziunea sa se încadrează în curentul preiluminist²,

¹ Între cele mai importante lucrări generale despre Dimitrie Cantemir, vezi Petre P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958; Ioan D. Lăudat, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, Iași, 1973; George Pascu, *Viața și operele lui D. Cantemir*, București, 1924; Dan Horia Mazilu, *Dimitrie Cantemir. Un prinț al literelor*, București, 2001; Andrei Eșanu (coordonator și redactor științific), *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII*, Chișinău, 2008; Ștefan Lemny, *Cantemireștii. Aventura europeană a unei familii princiare din secolul al XVIII-lea*, Iași, 2010.

² Vezi, pentru încadrarea lui Dimitrie Cantemir în curentul preiluminist, Pompiliu Teodor, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, 1984, p. 49-71.

anunțând accentul pe cultură, școală, învățatură și erudiție, pe cunoașterea spațiilor exotice, pe limbă și istorie, pe conducerea autoritară a principelui luminat, pe drepturile istorice ale popoarelor, privite ca subiecte colective ale istoriei etc.

Inițial, a scris despre poporul său în limba latină, la cererea străinilor: „Împinși și poftiți fiind de la unii prieteni străini, și mai cu dinadins de la însoțirea noastră care este Academia Științelor din Berlin, nu numai o dată sau de două ori, ci de mai multe ori îndemnați și rugați fiind, pentru ca de începătura, neamul și vechimea moldovenilor, măcar cât de cât de pre scurt să-i înștiințăm...”³.

De aceea, el a trebuit să răspundă la câteva întrebări, pe care și le-ar fi putut pune străinii de la cumpăna secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, cum ar fi cele referitoare la identitatea românilor și a țărilor lor. La întrebarea „cine sunt românii?”, răspunde fără ezitare că sunt urmașii romanilor, iar la cea despre țări spune că ele vin de demult, fiind formate pe locul vechii Dacii. Țara Românilor a fost pentru el una și nedespărțită, din vremuri imemorabile, după cum singur mărturisește în prima dintre cele trei „cărți” din Hronic numite „Prolegomene”, „carte” în care prezintă o descriere istorico-geografică „a toată Țara Românească (care apoi s-au împărțit în Moldova, Muntenescă și Ardealul) din descălecatul ei de la Traian”. Pentru Cantemir, Țările Românești se numesc „Daco-Romania”, adică Romania născută pe teritoriul vechii Dacii, din coloniștii romani, chemați și români. Așadar românii nu erau altceva pentru Cantemir decât romanii trăitori de circa 1 600 de ani în noua Romanie, făurită pe teritoriul Daciei.

„Dachiia au fost de la Traian împărat cu cetățeni și slujitori vechi romani descălecată și deciiia precum aciași romani să fie moșii, strămoșii românilor, cari și astăzi

³ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Postfață și bibliografie de Magdalena Popescu, ediția a II-a, București, 1976, p. 243.

în părțile Dachie lăcuitoari să află⁴, adecă moldoveanii, muntenii, maramorășeanii, românii de peste Dunăre și cuțovlahii din Țara Grecească, căci toate acestea năroade dintr-aceiași romani ai lui Traian să fie, nu numai limba și graiul...”⁵. „Aceștia dară mai sus pomeniți și în toată lumea cu nume nemuritor, vestiții romani ... sunt moșii, strămoșii noștri, a moldovenilor, muntenilor, ardelenilor, precum și numele cel de moșie ne arată (români chemându-ne) și limba cea părintească (care din românească sau latinească este) nebiruit martor ni iaste”⁶.

Limba românilor este curat romană și nu s-a „stricat” niciodată prin amestec efectiv cu graiul „barbarilor”. Îi invocă pe scriitorii care socotesc graiul moldovenesc ca fiind graiul „latinesc stâlcit” și pe aceia care socotesc că se trage din graiul italianesc. Aduce în atenție argumentele ambelor părți, cu accent pe prima opinie („graiul latinesc ar fi muma cea dreaptă și adevărată a graiului moldovenesc”): 1) coloniile romane au fost aduse în Dacia înainte de stricarea graiului romanilor în Italia; 2) „Moldovenii nu s-au numit niciodată italieni, nume care a ajuns al romanilor în vremile ce au urmat, în mai multe locuri, ci au păstrat totdeauna numele de romani, același pentru toți locuitorii Italiei în vremea când Roma era cetatea cea mai de frunte a lumii întregi”⁷. Ungurii și polonezii le zic și românilor și moldovenilor *vlahi*; 3) în limba moldovenilor sunt mai multe vorbe latinești, care în graiul italian nu există. În graiul moldovenesc sunt și cuvinte din graiul grecilor, turcilor, leșilor, ungurilor, tătarilor, italienilor (de la genovezii de la Marea Neagră) și chiar al dacilor (de la sclavii daci, de la femeile dace

⁴ Între acești romani, este amintit unul faimos – este drept, exilat și nu colonizat – anume poetul Ovidiu, rămas până la moarte în aceste ținuturi de la Dunăre și de la Pontul Euxin.

⁵ D. Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldovlahilor*, București, 1901. p. 153.

⁶ *Ibidem*, p. 25 (vezi și paginile următoare 50-51, 86, 104, 109 etc.)

⁷ *Idem*, *Descrierea Moldovei...*, p. 230.

devenite neveste de romani). „Muntenii și ardelenii au același grai cu moldovenii”⁸ și toți se numesc pe sine români, de la vechii romani⁹.

Nicolae Iorga distinge o evoluție a concepției lui Dimitrie Cantemir, de la „Descrierea Moldovei” la „Hronic”¹⁰.

În cursul documentării pentru cele două lucrări, ideile autorului s-au precizat, s-au cristalizat și s-au chiar modificat. În „Descriere”, autorul, apărând purismul roman al românilor, scrie că romanii colonizați în noua Romanie (Dacia) au putut avea și femei dace. Alte idei exprimate aici: românii s-au retras în Maramureș mânați de migratori, Moldova rămânând un timp pustie; vânătoarea de zimbru a fost reală, de la ea provenind stema țării; orașul Roman a fost întemeiat de români; românii sunt un popor leneș, schimbător, plin de vicii, inimos la începutul luptei, mișel pe urmă; numai bunătatea lui Dumnezeu ne-a ținut ca popor; turcii nu au lăsat domnilor noștri dreptul de război și de pace, nici de a trimite soli la străini; cumpărarea cu aur a turcilor era o deșteaptă socoteală, aidoma celei a negustorilor din Veneția; țărănimea noastră era compusă din „vecini” de neam străin etc. În „Hronic”, multe dintre aceste idei se schimbă, nemaifiind admis nimic din ceea ce putea fi considerat înjositor. Istoria românilor devine demnă și curată, aproape imaculată.

⁸ *Ibidem*, p. 235.

⁹ Legat de limbă, principele încearcă să lămurească și chestiunea alfabetului chirilic, folosit de români în Evul Mediu, considerând (eronat) că literele slave au fost preluate, în locul celor latine, prin intermediul Bisericii ortodoxe, relativ târziu, după Conciliul de la Florența (1439), pentru „stârpirea” influenței latine (catolice). Cantemir condamnă acest act, care i-ar fi menținut pe români în închistare, conducând la „barbaria” care „este acum stăpână în Moldova” (vezi A. Eșanu, *op. cit.*, p. 284).

¹⁰ Vezi Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. I. *Epoca lui Dimitrie Cantemir. Epoca lui Chesarie din Râmnic*, Ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, București, 1969, p. 221-331.

Locuitorii vechi au fost numiți când geți, când daci, dar sub stăpânirea romanilor s-a statornicit numirea de daci. „După ce acest popor pierdu pe regele Decebal, biruit de viteazul Nerva Traian, și a fost în parte nimicit, în parte risipit încoace și încolo, întreaga țară pe care o locuia a fost prefăcută în provincie romană, pământul fiind împărțit cetățenilor romani...”. Apoi, după retragerea stăpânirii romane, „coloniștii romani s-au refugiat în munți, ca să caute adăpost împotriva cruzimii” barbarilor (goți, huni, avari). Pentru Cantemir, românii sunt acum romani puri, neamestecați cu daci sau cu alți „barbari”. Fiind romani adevărați, din familii patriciene, istoria românilor nu începe doar la anul 106, ci chiar din epoca republicii și a regalității romane și, mai mult, de la miturile elene, de la Aeneas și Troia (romanii provenind din „ellinii troadeni”). Astfel, românii, ca și alți europeni, erau pentru el fii ai Romei și nepoți ai Greciei antice. Îi combate cu vehemență pe toți cei ce nu acceptau originea romană pură, care vorbeau de tâlharii Romei aduși în Dacia etc. și îi prezintă drept denigratori, mincinoși, autori de basme.

Cantemir mai dezvoltă și ideea persistenței acestor romani și români pe pământul vechii Dacii („neîntrerupta trăire”). Românii nu au părăsit niciodată solul lor național, așa cum puterea romanilor nu s-a retras niciodată total și definitiv. Românii au avut o istorie de stat permanentă și puternică, civilizația latină continuând aici în forme politice solide. Românii au rămas astfel cea mai curată icoană a Romei¹¹, „cea mai dinlăuntru și mai de treabă mădulare a împărăției romanilor”, cei mai asemănători cu părinții dintre toți copiii romanilor, cel mai vechi și mai nobil popor al Europei!

Se umple de mândrie patriotică atunci când vede cum cronicarii bizantini vorbesc despre români, cu ocazia răscoalei bulgaro-vlahilor din 1185-1186 contra Imperiului Noii Rome. Pentru el, atât istoria țaratului vlaho-bulgar,

¹¹ *Ibidem*, p. 226.

cât și a Romei constantinopolitane aparținea românilor, din cauza originii lor.

Ideile-forță din „Hronic”, legate de istoria medievală și modernă timpurie a românilor, nuanțează mult și chiar schimbă anumite afirmații anterioare. De exemplu, principele arată că, în secolul al XIII-lea, românii au rezistat hoardelor tătare, retrăgându-se în munți și, cu precădere, în fortăreața naturală a Transilvaniei; stema Moldovei nu poate proveni din închipuita vânătoare de zimbri, ci de la *Caput Bubali*; orașul Roman este la origine *Forum Romanorum* etc. Cantemir constată că aceia care i-au oprit pe turci în revărsarea lor cotropitoare spre Europa Centrală și Apuseană nu au fost alții decât românii sau – cum spune *expressis verbis* – „neînvingătorii neam romano-moldo-vlah”, fapt merit să demonstreze că românii sunt la fel de eroici ca și strămoșii lor, inclusiv în postura de salvatori ai civilizației europene. Raporturile româno-otomane în Evul Mediu sunt tratate diferențiat, cu anumite nuanțe, deși concluzia nu lasă loc niciunui dubiu: toate neamurile s-au supus otomanilor, până și descendenții sciților, cumplitii tătari – care-i urmează pe turci „ca niște câini” – numai românii (moldovenii) au rezistat, înecând oștile Semilunii în apele Dunării, Nistrului, Prutului etc. Constatarea că moldovenii s-au supus otomanilor nu ca învinși, ci ca învingători, prin tratate sau capitulații, avea să fie reluată relativ recent de către Șerban Papacostea, prin invocarea mărturiei umanistului Filippo Buonacorsi Callimachus, alături de alte concludente dovezi¹². Principele invocă avantajele neobișnuite obținute de „supușii” români din partea Porții, anume menținerea statelor lor, a puterii, a

¹² Șerban Papacostea, *Tratatatele Țării Românești și Moldovei cu Imperiul Otoman în secolele XIV-XVI: ficțiune istorică și realitate politică*, în vol. *Stat. Societate. Națiune. Interpretări istorice*, îngrijit de Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, 1982, p. 93-106; republicat recent în idem, *Evul Mediu românesc. Realități politice și curente spirituale*, București, 2001, p. 93-108.

hotarelor lor celor vechi, a instituțiilor lor laice, a bisericii. Beneficiind de o asemenea poziție privilegiată, românii s-au apărat de toți inamicii care i-au atacat: „Aceaste a noastre doai țări, cu agiutoriu lui Dumnezeu, măcar că supuse și ascultătoare sânt monarhii turcești, însă nici stăpânirea, nici slobozeniia gios ș-au lăsat, ce după multe sângeroase și românești războaie cu tătarii, cu căzaccii, cu ungurii, cu leașii și mai apoi cu turcii și cu cei de o fire cu dâșșii, tătarii, niciodată piciorul din hotarăle sale afară nu ș-au scos, ce înfipti și nezmulși au rămas. Besearicile, leage, giudecățile, obiceiaele nesmentite și nebetejite și le-au păzit”. În acest fel, drepturile suverane au rămas domnilor tributari, chiar dacă alegerea acestor domni sta mai mult în voia Porții; însă și aceasta s-a făcut – spune Cantemir – numai prin voia românilor. Până și în continua vărsare de bani către Poartă, autorul vede un titlu de glorie pentru poporul său: secătuirea averii neamului este un perpetuu sacrificiu de aur, după cel de sânge; prin aurul și prin sângele românilor s-a răscumpărat de la turci libertatea Europei. Este exprimat aici un adevărat mesianism românesc, cu un veac înainte de afirmarea celui polonez.

La Cantemir, toate episoadele istoriei românilor apar corelate cu istoria universală și plasate într-un cadru de istorie universală. Astfel, romanii colonizați în Dacia sunt parte integrantă a moștenirii Imperiului Roman, de la Romulus și Remus încoace și chiar de la Priam și Troia, de unde – spune Cantemir, pe urmele lui Titus Livius – au descins romanii; românii sunt totuna cu romanii; după întemeierea „Noii Rome”, romanii din Dacia au rămas sub oblăduirea împăraților bizantini Constantin cel Mare, Teodosie, Anastasie etc.; numele românilor a fost schimbat de unii străini în volohi, vlahi sau valahi, ca și în cazul italienilor; toată istoria medievală a românilor este pusă în legătură cu cea a triburilor migratoare, cu formarea „împărăției rusești din cetatea Chiovului”, cu supunerea bulgarilor „supt împărăția Răsăritului”, cu

ruperea lor de această împărăție bizantină (prin Țaratul vlaho-bulgar, fondat la finele secolului al XIII-lea) etc.; invaziile „barbarilor”, inclusiv cea a tătarilor, ajung să fie un prilej de retragere a unei părți a românilor în Transilvania, la adăpostul munților, de unde au revenit cu prilejul celui de-al doilea descălecat (primul fiind cel al lui Traian!), în frunte cu „Dragoș Vodă în Moldova și Radu <Negru> Vodă în Țara Muntenească”; apoi, istoria Țărilor Române ajunge să fie puternic influențată de regatele Poloniei și Ungariei, precum și – mai ales – de Imperiul Otoman: cu toate aceste forțe s-au luptat românii (fiindcă au fost atacați) și pe toate le-au biruit, iar dacă au acceptat protecția otomană, au făcut-o prin închinare, nu „prin supunere” etc. Deși a crezut sincer, dar în van, în alianța țării sale cu Rusia și în posibilitatea ca înțelegerea cu această țară și cu țarul Petru I să scoată Moldova de sub dependența otomană, Cantemir a făcut-o mereu cu privirea ațintită spre Occident. Credem că și apropierea de Rusia a fost întreprinsă de principe tocmai în contextul modernizării elitei acestei țări după modelul occidental, impus de țar. În această Europă nouă, clădită după tipare vechi romane occidentale, domnul voia să asigure un loc demn Moldovei și Țărilor Române în general. Or, pentru a dobândi un asemenea loc, Europa trebuia să știe cine sunt românii, să-i cunoască și prețuiască după cum meritau.

Cantemir avea de gând să modifice „Descrierea Moldovei” în acord cu ideile glorioase, patriotice care-l animau, după lectura atâtor surse și după familiarizarea cu modul de prezentare a istoriilor celorlalte națiuni europene¹³. El a avut acces la toate sursele importante (știa greacă, latină, slavonă, turcă, arabă, persană etc.) și la istoriografia modernă (știa multe limbi europene ale timpului său, între care rusă, polonă, engleză, franceză, germană etc.). De la viziunea critică și obiectivă din tinerețe, a ajuns la concluzia că trebuie să pună trecutul

¹³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 327.

în serviciul măririi poporului său, elaborând de fapt, în formă articulată, primele „mituri” istoriografice moderne: originea romană pură a românilor, persistența masivă și neîntreruptă la nord de Dunăre, pe întreg teritoriul locuit de românii medievali, stăvilirea cu mare succes a șuvoiului otoman, rolul de apărători ai civilizației Occidentale, cultivarea permanentă și exclusivă a demnității și onoarei etc.

De ce toate acestea? Tocmai atunci, la cumpăna secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, se producea redimensionarea continentului, se trecea „de la mica la marea Europă”, pe fondul unei „crize a conștiinței europene”¹⁴. Politica echilibrului european, impusă prin Pacea Westfalică (1648), genera o concurență între marile națiuni ale Europei, însoțită de o dorință de afirmare a celor mai mici. Toate statele și popoarele își căutau un loc „sub soare”, unul cât mai onorabil, mai demn, mai înalt. Or, trecutul glorios și imaculat putea să devină un argument foarte serios în recunoașterea unui asemenea loc de frunte. Era o lume care apela copios la „dreptul istoric”. Pentru aceasta, firește, trecutul trebuia înfrumusețat, adaptat nevoilor, epurat de rele. Lecția (modelul) fusese dată de marile state și națiuni occidentale, prin elaborarea unor pompoase istorii despre nenumărate fapte de mărire, despre origini ilustre și pure, despre drepturi istorice vechi și imprescriptibile etc. De aceea, realismul critic și frust al tânărului Cantemir – devenit între timp membru marcant al republicii literelor europene – este treptat înlocuit cu o elaborată prezentare erudită, dar imaculată a trecutului național. Nu este vorba despre invenții anistorice, nici despre anacronisme grave, nici despre contrafaceri flagrante, fiindcă totul pornește de la adevăruri demonstrate

¹⁴ Vezi Paul Hazard, *Criza conștiinței europene (1680-1715)*, traducere de Sanda Șora, prefață de Romul Munteanu, București, 1973; Pierre Chaunu, *Civilizația Europei în secolul Luminilor*, traducere și cuvânt înainte de Irina Mavrodin, București, 1986.

și demonstrabile. De la astfel de adevăruri se trece însă la o seamă de „ajustări” favorizante, încât decelarea realului de ideal nu mai era la îndemâna oricui: românii sunt, într-adevăr, urmași ai romanilor, mai precis ai latinofonilor aduși și veniți de bună voie în Dacia, dar nu numai ai lor; limba lor este una romanică, dar nu este pur romană, suferind numeroase influențe; strămoșii românilor s-au apărat de triburile migratoare, dar au suferit mult de pe urma lor, s-au supus lor adesea etc.; românii medievali au luptat cu tătarii și cu turcii, la fel ca toate popoarele din regiune; ei, acești români (mai precis liderii lor), au avut în epocă (aidoma vecinilor lor) acea conștiință că erau „porți ale Creștinătății” (adică stavile în calea „păgânilor”); Țările Române nu au fost, într-adevăr, cucerite de otomani și nici transformate în provincii turcești (cum s-a întâmplat la sud de Dunăre), dar au trăit perioade dificile, de subordonare și umilință, de sacrificii grave, au suferit mari pierderi (inclusiv teritoriale), au fost lipsite de politică externă proprie etc. [BCU Cluj / Central University Library Cluj](#)

Dimitrie Cantemir a trasat pentru mult timp schema de tratare a trecutului românilor în context european. Coordonatele fundamentale ale acestui model – romanitatea românilor, unitatea lor, rezistența și persistența acestora în fața valurilor migratoare, participarea lor la marele efort de stăvilire a înaintării otomane etc. – au devenit constante ale reconstituirii trecutului național pentru multe generații de istorici, inclusiv, în multe privințe, pentru cei actuali. Prima astfel de generație – devenită un marcant curent cultural-ideologic – a fost cea a Școlii Ardelene. Reprezentanții Școlii Ardelene, priviți de regulă exclusiv în contextul luptei de emancipare națională din Transilvania secolului Luminilor, sunt caracterizați drept inițiatori ai ideilor puriste romane și latine. Se spune și se scrie adesea că acești istorici transilvani, dornici să releve noblețea poporului lor – cu drepturi imprescriptibile asupra patriei sale – i-ar fi eliminat cu bună știință și pentru prima oară pe daci din contextul etnogenezei românilor. Dar

iată că, dincolo de cadrele Transilvaniei, cel dintâi care a subliniat apăsător și „argumentat” originea pur romană a românilor a fost Dimitrie Cantemir, devenit apoi modelul polihistorilor ardeleni. Cantemir – revoltat și de „basnele” scornite de răuvoitorii interpolatori ai cronicii lui Ureche și nu numai de ei – clădește edificiul trecutului național pe baze sinonime cu cel mai glorios și mai nobil popor al lumii – poporul roman. El nu numai că îi plasează cu temei pe români între popoarele romanice, dar îi consideră totuna cu romanii! Și aici trebuie corectat un alt clișeu: de regulă, se spune că învățații Școlii Ardelene au avut inițiativa începerii istoriei românilor *ab Urbe condita*, adică de la brazda trasă de Romulus și Remus spre a da naștere eternei Rome. Este drept că generații de români transilvani au învățat astfel istoria, convinși că neamul lor își începe marșul prin timp odată cu Roma, cu regii ei, trecând apoi prin republica romană cu moravurile ei austere, prin imperiul plin de glorie, dar și de decădere etc. Însă primul care a avut această idee a fost Dimitrie Cantemir! El pare să le spună contemporanilor europeni că românii sunt adevărați romani (sau fii de romani și nepoți de greci) și că schimbările inerente suferite de ei în timp sunt minore față de rădăcina și de trunchiul rămase nealterate. Aceste adevăruri ne îndreptățesc să mai adăugăm un argument la cele relevate de Pompiliu Teodor, atunci când l-a plasat pe Dimitrie Cantemir în curentul preiluminist, pe de o parte, și să subliniem iarăși marele dar predictiv al principelui moldav, pe de altă parte. Ultima afirmație se referă la dialogul polemic dintre curentul tradiționalist (autohtonist) și curentul modernist (europenist) din cadrul elitei moderne românești și la biruința orientării noastre spre civilizația occidentală europeană. Cantemir a fost – în chip paradoxal, în ciuda etapei rusești a vieții sale – un important precursor al acestei orientări a noastre spre modelul occidental. El, marele cunoscător al civilizațiilor lumii, al Bizanțului apus, al Imperiului Otoman în decădere și al Occidentului în afirmare, a întrevăzut

clar direcția de urmat pentru poporul său (aceea pe care pornise, în fapt, și Rusia petrină!), anume sincronizarea sa cu civilizația universală. În acest sens, marele cărturar este un precursor al Școlii Ardelene, al lui Titu Maiorescu, Eugen Lovinescu și al tuturor acelor oameni de cultură interbelici care au militat neclintit spre a-i convinge pe români că *ex Occidente lux venit!*

Dimitrie Cantemir a fost un savant de importanță europeană, în raporturi științifice cu Leibniz, a fost membru al Academiei din Berlin și consilier al țarului Petru I. Ca principe, a fost preocupat să asigure țării sale un statut de independență, iar ca savant a urmărit relevarea adevărului omenesc. Prin scrierile sale, a dorit să determine cunoașterea în Occident a specificului Europei Orientale și Sud-Orientale, inclusiv a rolului istoric al Imperiului Otoman. Ca savant român – dincolo de erorile și exagerările inerente – a dorit să determine un curent de opinie favorabil poporului său, menit să ocupe un loc demn în concertul european. A stat la temelie scrierilor istoric modern din secolul al XVIII-lea în cultura românească, devenind peste ani mentorul curentului iluminist al Școlii Ardelene și al tuturor orientărilor și personalităților individuale dedicate efortului de sincronizare europeană a Țărilor Române și României.